

TRANSNACIONALNE PARNICE USMJERENE NA RESTITUCIJU IZ DOBA HOLOKAUSTA

Sažetak

Prema međunarodnom pravu, pojedinci koji su pretrpjeli štetu tokom rata morali su tražiti od svojih vlada koje su pobijedile u ratu da zastupaju njihove interese u pregovorima sa poraženom stranom. Poslije Drugog svjetskog rata s obzirom na širinu razaranja taj model je bio dominantan, ali nije bio u potpunosti dostatan. Zločini bez presedana počinjeni od nacističkog režima ostavili su čitave grupe oštećenih uskraćenim za nakanade za njima učinjene individualne nepravde. Nepravde su činjene u klasičnim deliktima tjelesnih povreda, ubistava, zatvaranja, oduzimanju imovine i čitavih bogatstava, korištenjem za rad u formi robovske radne snage, u biološkim eksperimentima, deportaciji i odvajanju djece i roditelja i sl.

Poslijeratna Njemačka pristala je dati individualnu kompenzaciju te humanitarnu pomoć određenim kategorijama osoba koje su bile oštećene. Sklopljeni su bilateralni i multilateralni sporazumi za reparacije sa zapadnim zemljama, a kasnije i bivšim zemljama komunističkog bloka. Međutim, brojna pitanja ispravljanja individualnih nepravdi zbog zlodjela nacističkog režima nisu bila adekvatno rješena. Pojedinci, pa čak i grupe oštećenih bili su slabih pregovaračkih pozicija i političkih mogućnosti te nisu mogli pred svojim državama tražiti svoja prava ili pak prisiliti vlade i strane multinacionalne kompanije da im daju nadoknade za njima učinjene nepravde.

Samo jedna zemlja na svijetu je imala mogućnost da ispravi takvo nešto, Sjedinjene Američke Džave. One ne samo da su imale sudove koji su bili voljni uzeti takve slučajeve, nego još važnije, imale su moćnu diplomatiju i instrumente pritiska na one strane koju su bili označeni kao nosioci kršenja ljudskih prava u holokaustu.

Ključne riječi: restitucija, parnice, holokaust, diplomatija

¹ Redovni profesor na Pravnom fakultet Univerziteta u Zenici

1. Uvod

Rad se fokusira na pregled najvažnijih događaja, instituta i parnica koje su pokrenuli pojedinci, ali i čitave klase-grupe tužitelja pred američkim sudovima u devedesetim godinama dvadesetog vijeka. Parnice su pokrenute zbog potraživanja imovine, potraživanja iz robovskog rada, potraživanja prava po osnovu računa u švicarskim i njemačkim bankama i polica osiguranja u osiguravajućim društvima iz doba holokausta.

Istorijski i pravno gledano ishodi parnica i pregovori o vansudskim nagodbama o predmetima istih parnica pokazali su volju da se uspostave mehanizmi za kompenzaciju žrtvama koje su oštećene u holokaustu. Najveću korist uspostavljenih mehanizama kompenzacije su dobile one kategorije oštećenih koje u samim parnicama su imale vrlo malo šanse da uspiju dokazati svoja prava, a stvarno su bile žrtve nacizma, Potraživanja malog čovjeka, logoraša pred sudom u parnici protiv multinacionalne kompanije koja je postojala i u toku holokausta i nakon njega u modernoj Njemačkoj državi, ili protiv Švicarske banke imale su malo šansi na uspjeh. Nije bilo suda pred kojim bi se pokrenula takva parnica, nije bilo razvijenih pravnih doktrina niti sudskih precedenata, a mali čovjek gotovo da nije mogao parirati u dokaznom postupku na sudu moćnim divovima.

Uspostava mehanizama nadoknade istorijskih nepravdi navjeća je pobjeda u kojoj su učestvovali svi. Tu prvi put nije bilo poraženih. Rad će pokazati zašto oštećeni u masovnim kršenjima ljudskih prava, prije svega iz holoksausta, teško da su mogli dobiti pravdu pred sudovima, i zašto je uspostavljen alternativni sistem nadoknade štete.

Preživjeli holokausta dugo su tražili pravdu na američkim sudovima, mnogo prije sudskih procesa s kraja devedesetih za povrat ukradene i pretvorene imovine čak i prije kraja Drugog svjetskog rata. To ukazuje na slabosti i poteškoće sudskog rješenja problema i na značaj diplomatije za postizanje vansudskih sporazuma. Prikazani su i administrativno organizacioni mehanizmi za utvrđivanje činjenica radi sticanja prava pojedinaca na novčane naknade po osnovu obeštećenja iz doba holokausta.

2. Glavni dio rada

2.1. Pregled problema parnica iz doba holokausta

Prema tradicionalnom shvatanju međunarodnog prava, pojedinci koji su pretrpjeli štetu tokom rata morali su tražiti od svojih vlada da zastupaju njihove interese kada jednom neprijateljstva prestanu i države pobjednice i poraženi sklope sporazume o odšteti. Taj se model u velikoj mjeri primjenjivao i nakon

Drugog svjetskog rata usprkos njegovoj nedostatnosti s obzirom na golemost njemačkih zločina. Milioni ljudi su bili bez državljanstva ili se nisu htjeli vratiti u svoje izvorne zemlje nakon bijega od nacističkog progona i zločina koji su počinjeni nad njima. Njihove interese su mogle zastupati samo države u koje su pobjegli. U slučaju preživjelih jevreja, to je za mnoge bila nova država Izrael. Židovske nevladine organizacije artikulirale su zahtjeve židova izvan Izraela kao i židovskog naroda u cjelini s obzirom na gubitak privatne imovine koja je pripadala pojedincima, a koji su bili istrijebljeni u holokaustu ne ostavivši nasljednika. U konačnici, poslijeratna Njemačka pristala je dati Izraelu odštetu kao i određenu individualnu kompenzaciju te humanitarnu pomoć određenim kategorijama osoba koje su bile oštećene.

Njemačka je sklopila bilateralne i multilateralne sporazume za reparacije sa zapadnim zemljama, a nakon ponovne uspostave ujedinjene Njemačke i okončanjem Hladnog rata, i sa bivšim zemljama komunističkog bloka. Nastojanja da se postigne pravda za preživjele iz holokausta bili su u zastoju zbog izostavljanja značajnih klasa - grupa osoba koje su zanemarene i u međunarodnim sporazumima o odšteti i u domaćem njemačkom zakonodavstvu o povratu i kompenzaciji. To je obuhvaćalo nositelje i korisnike polica osiguranja kupljenih prije II svjetskog rata, a slična situacija se odnosi na neaktivne švicarske bankovne račune iz doba holokausta.

Parnice i pregovori su rezultirale nagodbom od 1,25 milijardi dolara po vrijednosti iz 2000. godine. Parnice su uključivale police osiguranja i značajne količine individualne imovine pri čemu su procjene vrijednosti samo polica životnog osiguranja procjenje na 15 milijardi dolara. Brojke poput ove počivale su na uvjerljivim dokazima o kupljenim policama osiguranja, posebno za veliku židovsku populaciju u Istočnoj Evropi, jer su za njih one bili "računi siromaha u švicarskoj banci."²

Procesno-institucionalne promjene u međunarodnom pravu koje su potaknute užasima koje su počinili nacisti tokom Drugog svjetskog rata uslovlila je nastanak Međunarodne komisije za eru holokausta vezano za potraživanja od osiguranja (ICHEIC) što je jedinstven primjere za ovakav razvoj. Ova ustanova se razlikuje od tradicionalne komisije za potraživanja i od arbitražnog suda.

Drugi pravac u kojima su se odvijali pregovori vezani za potraživanja nastalog u kontekstu holokausta je i Sporazuma o nacističkom progona (slučaj Princz) između Sjedinjenih Država i Njemačke, omogućio je obeštećenje male skupine američkih građana koji su preživjeli nacističke koncentracijske logore. Nagodba u slučaju Princz, uključujući tužbene zahtjeve koji su odgovarali

² S. Less, *Thematic Studies International Administration of Holocaust Compensation: The International Commission on Holocaust Era Insurance Claims (ICHEIC)*, SPECIAL ISSUE : PUBLIC AUTHORITY & INTERNATIONAL INSTITUTIONS, 1556- 1566

tradicionalnoj praksi pod običajnim međunarodni pravom. Prema toj praksi, potraživanja pojedinaca prema inostranoj državi može prihvatiti samo država čiji su tužitelji njeni građani. Komisija Ujedinjenih naroda za naknadu štete (UNCC), koja je obrađivala zahtjeve iz iračke invazije i okupacije Kuvajta 1990., predstavljala je sličan kompenzacijski pristup. Međutim, uspostava UNCC-a unutar multilateralnog okvira učinio ga je netipičnim primjerom poslijeratnih komisija za ove vrste zahtjeva. UNCC je, šta više, bio pomoćni organ UN-ovog Vijeće sigurnosti, i bio je višenacionalnog sastava i obrađivalo je nezabilježen broj pojedinačnih odštetnih zahtjeva. Ipak, UNCC je i dalje zadržavao doktrinu veze sa matičnom državom.³

Prve parnice za naknade štete iz holokausta su podnesene pred sudom u distriktu Istočni Njujorku 1996. godine i pokrenute su tužbom protiv nekoliko švicarskih banaka čime počinje era litigacija vezanih za holokaust. Nakon toga su tužene njemačke banke, osiguravajuće kuće i industrijske korporacije.

Temelj svih ovih tužbi kako kaže Burt Neuborne⁴ su bile optužbe usmjerene prema privatnim entitetima koji su znali i svjesno profitirali na nacističkom projektu, a oni su u tome učestvovali kupujući ispod cijene ili uzimajući imovinu nacističkih žrtava.

Parnice su bile usmjerene da se vrati individualano određena imovina, ili da se načini fer restitucija oduzete imovine. U slučajevima robovskog rada u nacističkom režimu ratne industrije da se plati naknada za taj rad i adekvatan udio u obogaćenju temeljen na tom radu kroz fer kompenzaciju.

Preživjeli iz holokausta tražili su na američkim savezним sudovima naknadu za štetu koju su pretrpjeli kao robovski radnici, povrat prepoznatljive imovine kao što su zaplijenjeni bankovni računi, opljačkana umjetnička djela, brodovi, ili druga imovina.

U tužbama na drugoj strani su se našle banke, multinacionalne korporacije, osiguravajuća društva koji su suočena sa preživjelima ili njihovim nasljednicima željeli ispraviti nepravde iz prošlosti.

Osnov koji će uvesti američke sudove u parnice ispravljanja istorijskih nepravdi bio je u tome da su zlodjela koja su činili nacisti, a ista su prepoznata i osuđena pred Nirnberškim tribunalom i nacionalnim sudovima bili u stvari kršenja međunarodnog prava, i da su pojedinci i organizacije više ili manje bile podvrgnuti krivičnim sankcijama zbog takvog kršenja međunarodnog javnog i krivičnog prava.

Međutim, brojna pitanja ispravljanja individualnih nepravdi zbog zlodjela nacističkog režima nisu bila adekvatno rješena. Iako su ratnim reparacijama i pregovorima država sa Njemačkom bila isplaćena velika sredstva, i pored

³ *Ibid.*

⁴ B.Neuborne, *HOLOCAUST REPARATIONS LITIGATION: LESSONS FOR THE SLAVERY REPARATIONS MOVEMENT*, NYU ANNUAL SURVEY OF AMERICAN LAW Vol. 58:

toga, pojedinci su ostali uskraćeni za svoja potraživanja i naknade zbog povreda njihovih prava. Pojedinci pa čak i grupe oštećenih bili su slabih pregovaračkih i političkih mogućnosti i nisu mogli pred svojim državama tražiti svoja prava ili pak prisiliti vlade i strane multinacionalne kompanije da im nadoknade njihove nepravde.

Stoga samo jedna zemlja na svijetu je imala mogućnost za takvo nešto, Sjedinjene Američke Države. One ne samo da su imale sudove koji su bili voljni uzeti takve slučajeve, nego još važnije, imale su moćnu diplomatiju i instrumente pritiska na one koju su bili označeni kao nosioci kršenja ljudskih prava u holokaustu.

Neosporno je bilo da sva ta zlodjela imaju krivičnu komponentu, a neosnovana bogaćenja na tuđoj nesreći prouzrokovana ovim zlodjelima jednako su neprihvatljiva u zemljama Evrope, u Njemačkoj, Švajcarskoj ili Italiji, isto kao i u Sjedinjenim državama, jer se temelje na načelima međunarodnog prava, da niko ne može da se obogati na zločinima protiv čovječnosti.

Upravo činjenica da američko pravo prisiljava multinacionalne korporacije koje imaju “moralnu obvezu ... živjeti po američkim pravilima temeljene na pravednosti, materijalnoj i proceduralnoj, ako žele sudjelovati u izvanrednom uspjehu ove ekonomske, društvene i političke kulture.” Tužitelji kako bi odbranili prava pojedinaca djeluju izravno preko američkih sudova, a njihove tužbe potaknule su američku kao i njemačku vladu da poguraju privatne multinacionalne kompanije prema sporazumu.⁵

U literaturi se tvrdi da su politički ogranci SAD više pridonijeli uspjehu nagodbe nego tužitelji kroz parnice, mada su one inicirale djelovanje ministarstava vanjskih poslova prije svega SAD, ali i drugih država. Tužbe po osnovu potraživanja iz holokausta su vrlo komplikovane, jer iako je opšti okvir jasan, mikroanaliza činjenica na kojima su se temeljili zahtjevi za restituciju su vrlo komplikovani.

Individualna određenost imovine, dokazi o njenom vlasništvu, oduzimanju, kao i jasno identificiranje te imovine u momentu tužbe daju mnogo veće šanse za uspjeh parnice. S druge strane, dokazivanje činjenica o imovini, pravima i potraživanju koja su određiva putem složenih mikroanaliza događaja, procesa, vrijednosti itd. je komplikovan proces. Treba reći da se najveći broj parnica upravo odnosi na takve slučajeve. Tužitelji moraju ići u složene mikroanalize nacističkih projekata i proračuna, materijalnih dobiti ili šteta koje su one nanijele tužiteljima.

Ove parnice najčešće nisu uspješno okončane zbog nedostataka instrukcija

⁵ *The Limits of Lex Americana: The Holocaust Restitution Litigation as a Cul de Sac of International Human Rights Law Introduction: The Heroic Narrative and the Poverty of Unjust Enrichment* https://openyls.law.yale.edu/bitstream/handle/20.500.13051/5700/Limits_of_Lex_Americana.pdf?sequence=2&isAllowed=y (15.april 2023.)

sudovima o tome kako te parnice treba shvatati i u kom pravcu sa njima treba postupati. To su bila prije svega pitanja iz domena politike pravosuđa, kao i vanjske politike, jer su se inostrani entiteti sada našli u ulozi tuženih pred američkim sudovima.

Važnija stvar i od samog prihvatanja pravnica, a što je uspjeh po sebi, je to da su iste prouzrokovale snažu politička podrška preživjelima od strane američkih ogranaka vlasti i politike, kao i volja njemačke države i multinacionalnih kompanija da se vansudski nagode radi izbjegavanja stigme presuda i konekcije sa nacizmom.

Pokazana je volja da se uspostave mehanizmi za kompenzaciju žrtvama, ponajviše onim kategorijama koje su oštećene u holokaustu, a u samim parnicama su imale vrlo malo šanse da uspiju dobiti svoje naknade. To je najveća pobjeda u kojoj su učestvovali svi. Tu prvi put nije bilo poraženih.

Pokrenuta je uspješna mobilizacija političke podrške preživjelim, prije svega od strane jevrejskih organizacija, pojedinih važnih grana i segmenata američke politike uz pritisak na aktere parnica kako bi se našlo vansudsko rješenje.

Bez obzira na slabosti u pravnim teorijama, a one su bile oslonac tužiteljima, švicarske banke pristale su platiti 1,25 milijardi dolara. Sudski sporovi protiv njemačkih korporacija na kraju se završio „Izvršnim sporazumom između Sjedinjenih Države i Njemačke“ za osnivanje „Zaklade sjećanje, odgovornost i budućnost“ sa fondom od 10 milijardi njemačkih maraka.

Sudski sporovi iz doba holokausta pridonose stalnim naporima da se multinacionalne kompanije smatraju odgovornima za ljudska prava i njihova kršenja na američkim sudovima. Konačni zaključak je da to nije pravni uspjeh nego uspjeh politika koje su se solidarisale sa žrtvama i interesima kompanija da ne dobiju negativan publicitet vezan za holokaust. Američko tržište i poslovanje na njemu je bilo prevažno za multinacionalne korporacije da bi bilo uskraćeno zbog nacističkih grijehova iz prošlosti.

Preživjeli holokausta iznosili su više kategorije zahtjeva, prvenstveno restitucija. Obično su tražili povrat individualne imovine npr. umjetnička djela koja su bila u muzejima, pretvorenu imovinu ili vrijednost njihovog robovskog rada u kvantnim zaslugama, oporavak za obične delikte poput nezakonite smrti ili napada, nezakonitog zatvaranja i sl.

Sudovi su po pravilu uvijek odbacivali tužbe iz doba holokausta. Razlozi slabosti tužiteljevih potraživanja se mogu klasifikovati u dvije kategorije. Prvo, većina je imala vjerodostojne tvrdnje o kvantnim vrijednostima kao bivši robovski radnici za razne kompanije. Ova potraživanja iz robovskog rada također se nazivaju “kvazi- ugovor” jer sudovi mogu implicirati ugovor o radu i dosuditi odštetu za (implicirano) kršenje neplaćanja. Da postoji izričiti

ugovor, to bi zapravo bila očekivana *naknada štete*. *To ne daje pravo na dobit koju je neko ostvario. To je izgubljena plaća*, šteta koju je pretrpio radnik, i još se uvijek može naplatiti bez obzira na to je li jesu li poslodavci protraćili vrijednost rada ili ne. Ovo nije jednako povratu obogaćivanje. Restitucija za protupravno bogaćenje, kako naziv implicira, vraća se tužiteljima od koristi koju uživa tuženik.⁶

Multinacionalne kompanije koje su tužene, a koristile su robovsku radnu snagu ili su ostvarili profit na mukama žrtava imali su na raspolaganju mnoge dodatnih odbrana. Kompanije koriste računovodstve pokazatelje o vrijednostima plaća robova i njemačkih radnika, te koristi koje su ti robovski radnici imali u ishrani, smještaju itd. Naime, kompanije koje su služile nacistima i kojima su oni na raspolaganje stavljali jevrejske robove, ili pak robove sa istoka evrope ili ruske ratne zarobljenike, a koji nisu jednako tretirani, su iste koristili u procesu rada. Tretman se razlikovao po porijeklu radne snage, ali i po industrijama u kojima su bili angažovani, Što je industrija bila sofisticiranija to je potražnja za kvalifikovanijom radnom snagom bila veća pa je šansa za preživljavanje bila veća, a uslovi nešto bolji. U građevinskim radovima, rudnicima i drugim mjestima rasip radne snage bio je veći.

Svjetske plaće, odnosno komparacija vrijednosti rada u Njemačkoj za vrijeme drugog svjetskog rata pokazuju da su cifre znatne, ali ne zbog vrijednosti rada nego zbog vremenske vrijednosti novca- kamate na protekli period. Vrijednost plata u periodu u kojem se koristio robovski rad intenzivno, a to je period u kojem je njemačka kvalifikovana radna snaga morala napustiti industriju da bi obukla uniforme i braniti Njemačku uključuje intenzivno period nekih tri do četiri godine. Vrijednost rada u tim industrijama su imale po formalnim računovodstvenim obračunima manju vrijednost za nekih do trećinu od vrijednosti istog rada za njemačkog radnika. Od te vrijednosti odbiju se davanja za robovsku radnu snagu u smještaju, ishrane, transporta i sl., a što kompanije koriste kao argumente na sudovima za odbranu već plaćenih troškova i davanja njemačkoj državi za svakog radnika. Kao što je rečeno robovi nisu bili besplatni, jer je industrija za njih plaćala Rajhu. Time kompanije dokazuju na sudovima kalkulacije da iznosi za potraživanja nisu veliki, i nisu obećavajući u smislu iznosa po pojedinačnim tužbama. Ako se obračunaju kamate na zaostale plaće tokom pedeset intervenirajućih godine, oporavak postaje pristojan zbog vremenske vrijednosti novca.⁷

Tužbe temeljene na zahtjevima kvantnog merituma odnosno fer naknadama

⁶ *The Limits of Lex Americana: The Holocaust Restitution Litigation as a Cul de Sac of International Human Rights Law Introduction: The Heroic Narrative and the Poverty of Unjust Enrichment* https://openyls.law.yale.edu/bitstream/handle/20.500.13051/5700/Limits_of_Lex_Americana.pdf?sequence=2&isAllowed=y (15.april 2023.)

⁷ *Ibid.*

odnose se na robovski rad, a tamo gdje je ostvaren ekstra profit i prava na udio u obogaćenju. Iako je ovo sve izgledalo jednostavno dokazivanje elemenata kao što je vrijednost rada, produktivnost kategorija radnika, profiti kompanija, davanja koja su kompanije davale robovskim radnicima za ishranu, odjevanja, smještaj, ali i zaštite od likvidacije u konc-logorima je bila vrlo fluidna za dokazivanja.

Na američkim sudovima često je spajano neopravdanog bogaćenje i nezakonito bogaćenje. Od prvog slučaja iz 1940-ih, američki su sudovi doživjeli velike promjene u presuđivanju međunarodnih ljudskog prava kao proširenje ljudskih prava na pojedince, čak i pravo na tužbu pojedinaca protiv vlastitih vlada. Neki suci priznali su ta prava i kao odobravanje privatne tužbe strankama protiv multinacionalnih korporacija.

Tokom Drugog svjetskog rata, njemački Reich i njemačke tvrtke izrabljivali su ogroman broj robova i prisilnih radnika. Veliki broj osoba lišen je svog privatnog vlasništva. Pored jevreja žrtve uglavnom, ali ne isključivo, dolaze iz zemalja istočne Europe. U kasnim 1990-ih val grupnih tužbi podnesene su američkim sudovima protiv vlada Njemačke i njemačkih poduzeća, rezultirao je time da njemački parlament donosi njemački Zakladni zakon, osnivanjem Njemačke zaklade “Sjećanje, odgovornost i budućnost”. Glavna svrha zaklade je bila da uspostavi kompenzacijski program za robove i prisilne radnike nacističkog režim. Zakladu je kapitalizirala Savezna Republika Njemačka u polovini iznosa i njemačke korporacije s ukupno 10 milijardi DM ili (5,1 milijardi eura). U julu 2000. IOM – Međunarodna organizacije za migracije je imenovana od strane vlada Njemačke kao jedna od sedam partnerskih organizacija Zaklada “Sjećanje, Odgovornost i budućnost”. IOM je prva stalna međunarodna organizacija izravno uključena u implementaciju reparacijskih programa velikih razmjera. Kao partnerska organizacija IOM je bio odgovoran za sve nežidovske žrtve ropskog rada, prisilnog rada i osobne ozljede koje pripadaju tzv. “ostatku svijeta”, tj. ne- Židovskim žrtvama s prebivalištem bilo gdje u svijeta osim u Češkoj, Poljskoj i republikama bivšeg Sovjetskog Saveza. IOM je dobio zadatak s cijelim postupkom uključujući: pronalazak žrtava i komunikaciju s njima, zahtjeve za prikupljanje i utvrđivanje činjenica uključujući provjere i identifikaciju, dokaze i izrade plaćanja uspješnim podnositeljima zahtjeva.

Da bi ispunio uslove za primanje naknade kao robovski radnik, osoba mora imati dokaz da je držana u koncentracijskom logoru ili na drugom mjestu zatočeništva izvan teritorija onoga što je sada Republika Austrija, odnosno geto pod usporedivim uvjetima, i bio podvrgnuti prisilnom radu. Osoba ima pravo na naknadu kao prisilni radnik ako je osoba deportirana iz njegovog ili njene domovine u područje njemačkog Reicha u granicama 1937. ili na područje

pod njemačkom okupacijom, i bio je podvrgnut prisilnom radu u trgovačkom poduzeću, rad za javnu vlast ili u poljoprivredi i podvrgnut uvjetima nalik na zatvor ili slične izuzetno teške životne uslove. Zakladnim zakonom također je uspostavljen poseban fond za žrtve “drugih osobnih ozljede”, koja je bila dostupna žrtvama medicinskih eksperimenata, djeci koji su bili odvojeni od svojih roditelja i smještena u dom za djecu robova i prisilnih radnika, i roditelje čija su djeca umrla u takvim domovima. Rok za prijavu svih zahtjeva istekao je 2001.godine.

Ukupno je zaprimljeno 380.000 zahtjeva. Njemačka fondacija ima fond od 10 milijardi DEM, od čega Fond za obeštećenje iznosio je oko 770 miliona DEM, 540 miliona za ropski i za prisilni rad; 200 miliona DEM za gubitak imovine; 50 miliona DEM za tjelesne ozljede; i 24 miliona DEM za socijalne programe usmjerene za populaciju Sinta i Roma. Do kraja IOM je isplatio odštetu za više od 90.000 robovskih i prisilnih radnika i 1.656 žrtava drugih osobnih ozljeda.

Zahtjevi su morali biti obrađeni na human, učinkovit i pošten način. IOM se morao nositi s nizom zahtjevnih izazova. Činjenica da zahtjeve treba obraditi na više od 20 jezika, slučajevi za koje nema ili vrlo malo pratećih dokumentarnih dokaza, a odlučivalo se na temelju tvrdnje zasnovane na “vjerodostojnosti” i na primjeni metodologije koja se temeljila na dva elementa: fleksibilnim standardima dokazivanja i humanitarnom pristup ocjenjivanju vjerodostojnost tvrdnji, a koje nisu potkrijepljene dokumentarnim dokazima.

IOM je također pružio veliku pomoć žrtvama da dobiju dokaze za svoje tvrdnje putem naručivanje vlastitog istorijskog istraživanja i blisko surađujući s Crvenim križem, Međunarodnom službom traženja (ITS) u Bad Arolsen - Njemačka, zatim IOM je saradivao i sa Zakladom-sistem Archivverbund za pretraživanje federalnih, državnih i lokalnih arhiva diljem Njemačke, zatim saradivao je sa udrugama žrtava, Centralnim vijećem za njemačke Sinte i Rome, Crvenim krstom Jugoslavije i dr.

Organizacija je pronalazila regionalne i lokalne organizacije i potkrepljujuće dokaze, djelujući u slučajevima kada nema pratećih zapisa. IOM je osnovao postupak kojim se potkrepljujuće osobne izjave prihvaćaju kao dovoljan dokaz. Ključ za to je IOM-ova inovativna metodologija koja omogućava fleksibilne standarde dokazivanja koji bi se mogao prilagoditi stvarnosti.⁸

Tužbe protiv švicarskih banaka nisu bile problematične, jer su se temeljile na osnovnom principu bankarstva, a to je povjerenje u uložene depozite. Njemačke i italijanske banke su stekle profit na nevoljama obespravljenih, a potraživanja od osiguravajućih kuća u kojima su žrtve holokausta imali svoje

⁸ German Forced Labour Compensation Programme (GFLCP), https://www.iom.int/sites/g/files/tmzbd1486/files/migrated_files/What-We-Do/docs/German-Forced-Labour-Compensation-Programme-GFLCP.pdf (20.april 2023)

depozite se temelje na osnovim principima prava ugovora.

Suočeni s potencijalnom zakonskom odgovornošću, osiguravatelji su podigli suštinske argumente koji su ignorirali posebne okolnosti koje okružuju zahtjeve. Isplate su često odbijane na temelju argumenata da je policia prestala zbog neplaćanja premija. Osiguravatelji su često insistirali da su oni svoje obaveze ispunili isplatama izvršenim pod vladinim direktivama u blokirane i kasnije zaplijenjene bankovne račune, odnosno da su potraživanja bila ugašena prethodnim isplatama prema njemačkoj kompenzaciji ili restituciji, sa zakonima ili prema svojim poslijeratnim međunarodnim sporazumima o odšteti. U mnogim slučajevima, osiguravatelji su tvrdili da je tvrtka koja je izdala policu prestala obavljati poslove ili posao, ili je nacionalizirana od strane poslijeratnog komunističkog režima, ili da relevantni zapisi više nisu postojali. Kada je parnica počela, osiguravajuća društva također su pokrenula značajne proceduralne probleme kao argumente odbrane. Osiguravatelji su dovodili u pitanje nadležnost sudova ili primjerenost presuđivanja zahtjeva za osiguranjem iz doba holokausta prema doktrini političkog pitanja. Nadalje, optuženici tvrde da su takva potraživanja zastarjela prema prevladavajućim statutima zastare i ugovora, posebno Londonski sporazum o vanjskom dugu. Osiguravatelji su dodatno zaniijekali legitimaciju tužitelja. Kao izvansudski, regulatorni mehanizam, ICHEIC je za svoje zagovornike predstavljao pragmatično rješenje za zbrinjavanje već starijih žrtava holokausta i u nekim slučajevima njihovih porodica, s malom mjerom pravde, a ne priznavanjem zakonskih prava. To je u konačnici rezultiralo isplatama kompenzacije za oko polovice onih koji su podnijeli zahtjeve, bilo na temelju imenovanih ili identificiranih politika ili iz humanitarnih razloga. Izravna humanitarna plaćanja pojedincima rezultirala su tamo gdje su dokazi pokazali da su politike postojale iako se kompanija nije mogla dalje specificirati, kompanija više nije postojala niti je nacionalizirana, ili je policia bila konfiskovana. Značajan humanitarni doprinos raspodjele za socijalne programe je izvršen od strane osiguravajućih društava priznanjem potraživanja i za one članova čija potraživanja su “bez nasljednika”⁹

Nevladine organizacije poput Svjetskog jevrejskog kongresa sarađivale su s Ministarstvom trgovine SAD-a radi nagodbe kod švicarske banke prije bilo kakvog sudskog spora. Njemačka zaklada ne bi postojala bez intervencije američkog State Departmenta, Zastupničkog doma i Senata, i bez Clintonove administracije kao i bez njemačkog kancelara Gerhard Schröder.¹⁰

Za razliku od tužbi koje smo pomenuli a u kojima se nalaze čitave klase

⁹ S. Less, 1659.

¹⁰ *The Limits of Lex Americana: The Holocaust Restitution Litigation as a Cul de Sac of International Human Rights Law Introduction: The Heroic Narrative and the Poverty of Unjust Enrichment* https://openyls.law.yale.edu/bitstream/handle/20.500.13051/5700/Limits_of_Lex_Americana.pdf?sequence=2&isAllowed=y (15.april 2023.)

ili grupe ljudi, u kojima su dokazi neindividualni nego statističkih, kod krađe umjetnina svaki zahtjev za povrat je jedinstven. On daje individualni opsi događaja, identitet osobe od koga je umjetnina otuđena, onoga koji ju je kupio ili otuđio, sudbinu umjetnine, ali i identitet onoga ko je traži nazad i onoga ko je ima u posjedu. To puno govori o istorijskom kontekstu kako se nešto dešavalo. U Njemačkoj su američke vojne snage otkrile 10,7 miliona umjetničkih artefakata koji su ukradeni i čija vrijednost je 5 biliona dolara. Pravno je takva krađa dobara označena kao ratni zločin i zločin protiv čovječnosti.

Nijemci su svoje kompenzacione programe označili kao stvaranje dobra ili stvaranje cjeline, i oni se zasnivaju na dogovorenim naknadama, mada je rečeno da Auschwitz i Treblinka se ne mogu vrednovati po principu ratnog plijena. Osjećaj kolektivne odgovornosti vodio je uspostavi fondova za namirenje žrtava, ali za razliku od dogovorenih naknada individualni predmeti su nešto mnogo više, jer osim svojom viktimizacijom vlasnici ili nasljednici se povezuju sa istorijskim subjektima i predmetima. Nacističko oduzimanje jevrejske umjetničke imovine trebalo je da se prikaže kao vraćanje imovine koju su jevreji uzeli od njemačkog naroda, čime su dvostroku oštećeni. Prvo jer su izgubili imovinu, a drugo pretvoreni su zakonskim odredbama u društvene parazite.¹¹

Vremenski prikaz parnica i političkih aktivnosti kroz period od 50 godina je sljedeći:¹²

Godine 1942. imamo formiranu parnicu Buxbaum protiv Assicurazioni Generali, a 1949. godine Bernstein protiv N. V. Nederlandsche-Amerikaansche Stoomvaart-Maatschappij, Godine 1985. imamo pokrenutu parnicu Handel protiv Artukovića,

Dana 23.4.1996. godine Odbor za bankarstvo Senata SAD-a na čelu sa senatorom Alfonseom D'Amatom održao je saslušanja o švicarskim bankama koje se bave neaktivnim računima iz Drugog svjetskog rata. Dana 2.5.1996. godine Udruga švicarskih bankara osnovala je Nezavisni odbor eminentnih osoba (ICEP) kojim predsjeda Paul Volcker, za reviziju evidencije švicarskih banaka o ratnim neaktivnim računima.

U junu 1996. godine počinje moderna era sporova u vezi s imovinom u holokaustu. Došlo je do podnošenja prve od tri skupne tužbe protiv švicarskih banaka na saveznom okružnom sudu u Brooklynu, New York. U januaru 1997. godine Svjetsko vijeće ortodoksnih židovskih zajednica podnijelo je

¹¹ T. O'Donnell, *The Restitution of Holocaust Looted Art and Transitional Justice: The Perfect Storm or the Raft of the Medusa?*, *The European Journal of International Law* Vol. 22 no. 1, str 556, 557

¹² Holocaust Restitution Timeline *Holocaust Restitution Timeline*, From the book *Holocaust Restitution*, Published by New York University Press 2005 <https://www.degruyter.com/document/doi/10.18574/nyu/9781479845620.003.0004/html> (16. april 2023.)

treću kolektivnu tužbu protiv švicarskih banaka, a 8.1.1997. godine Christoph Meili je otkrio da Union Bank of Switzerland pokušava uništiti financijske dokumente od prije Drugog svjetskog rata.

- Dana 25.3.1997. Francuski premijer Alain Juppe osnovao je studijsku komisiju Ureda premijera o pljački židovske imovine u Francuskoj (“Mattéoli komisija”)

-Aprila 1997. godine podnesene tri grupne tužbe protiv švicarskih banaka označene su zajedničkim nazivom „In re Holocaust Victim Assets Litigation“.

-Dana 7.5.1997. Vlada Sjedinjenih Država objavila je izvještaj iza kojeg je stajao državni podsekretar Stuart Eizenstat, kritizirajući Švicarsku zbog odnosa sa nacistima u Drugom svjetskom ratu. U julu iste 1997. godine Švicarske banke objavile su popis od 1756 neaktivnih računa u švicarskim bankama, da bi nešto kasnije švicarske banke izdale dopunski popis od 3500 dodatnih imena. Nakon toga Alan Hevesi, njujorški kontrolor, zabranio je švicarskoj banci Union Bank of Switzerland (UBS) da vodi akreditivni posao vrijedan 1,3 milijarde dolara.

- Prva tužba koja se odnosi na njemačku za robovski rad, podnesena je 8.3.1998. godine i to kao kolektivna tužba protiv Ford Motor Company koja se nalazila kao američka filijala u Njemačkoj u doba nacizma.

- Dana 19. 6. 1998. godine švicarske banke javno su na konferenciji za novinare objavile da su spremne namiriti potraživanja za 600 miliona dolara i insistiraju na tome da je to njihova konačna ponuda. Mjesec dana kasnije Državni kontrolor New Yorka H. Carl McCall i njujorški gradski kontrolor Alan Hevesi objavili su izjavu u kojoj su opisali sankcije koje su nametnuli švicarskim bankama u nastojanju da iznude nastavak pregovora u parnici protiv švicarske banke.

- Prva tužba za opljačkanu umjetninu koju su nacisti oduzeli je pokrenuta 7. 8. 1998.godine, pod nazivom “Goodman protiv Searlea“, zbog spornog Degasovog djela “Krajolika s dimnjacima“,

- Švicarske banke pristale su na nagodbu od 1,25 milijardi dolara sa židovskim skupinama u vezi s davno izgubljenom imovinom žrtava holokausta i njihovih nasljednika 13. 8. 1998.godine.

- Na dan 25. 8. 1998. godine od strane šest evropskih osiguravajućih društava potpisan je “Memorandum o razumijevanju (MOU)“ kojim je stvorena “Međunarodna komisija za potraživanja osiguranja iz doba Holokausta“ (ICHEIC) i zadužena je za uspostavu pravednog procesa prikupljanja i olakšavanja obrade potraživanja od osiguranja kompanijama potpisnicama iz doba holokausta.

- Četrdeset i četiri vlade potvrdile su Načela Washingtonske konferencije o umjetninama oduzetim od strane nacisti («Washingtonska načela») na dan

3.12. 1998. godine, a 23. decembra 1998. godine je podnesena prva francuska grupna tužba u odnosu na banke iz doba holokausta u Francuskoj, "Bodner protiv Banque Paribas".

- Skupna tužba protiv Chase Manhattan Bank i J.P. Morgan & Co podnesena je 23.12.1998. godine.

- 11. marta 1999. godine nastala je austrijska i njemačka bankovna parnica o holokaustu, da bi nakon toga dana 12. 9.1999. godine bio formiran predmet "U.S. v. Portrait of Wally".

- Odbor za bankarstvo Zastupničkog doma, kojim je predsjedao kongresmen Jim Leach, održao je saslušanja 14.9.1999. godine o "Vremenskoj crti povrata imovine iz holokausta francuskih žrtava holokausta u ratu u Francuskoj".

- Dva okružna suca iz New Jerseyja odbacila su pet njemačkih kolektivnih tužbi za robovski rad, na dan 19. 9. 1999. godine držeći da su tužbe neopravdane i da su zastarjele.

- 14.10. 1999. godine "Predsjednička savjetodavna komisija o imovini iz holokausta u Sjedinjenim Državama (PCHA)" objavila je preliminarni izvještaj o takozvanom mađarskom zlatnom vozu.

- Stuart Eizenstat i njemački predstavnik Otto Graf Lambsdorff, postignuli su 1999 godine sveobuhvatnu nagodbu oko svih potraživanja protiv Njemačke i njene industrije u vezi s ponašanjem u Drugom svjetskom ratu.

- Volckerov odbor izvještava o pronalasku 53.886 računa u švicarskim bankama koji bi mogli biti povezani s osobama koje su progonili nacistina na dan 6.12.1999. godine.

- Predmet "Abrams protiv Societe Nationale des Chemins de Fer Francais" podnesena je protiv Francuske nacionalne željeznice zbog njene uloge u prijevozu Židova na dan 5. 9. 2000. godine.

- Dana 17.7.2000. godine Sjedinjene Države i Savezna Republika Njemačka potpisale su prema njemačkom zakonu Zakladu "Sjećanje, odgovornost i budućnost" ("Njemačka zaklada"), a 27.11.2000. godine formiran je austrijski fond za pomirenje, mir i saradnju, da bi dana 18.1.2001. bio potpisan sporazum između Vlade Sjedinjenih Država i Vlade Francuske, a u vezi s isplatama za određene pretrpljene gubitke prema "Vremenskoj crti restitucije holokausta" ("Washingtonski sporazum"), u kojem su francuske banke pristale platiti 172,5 miliona dolara na šezdeset četiri hiljade poznatih vlasnika računa i ostali podnositelja zahtjeva bez dokumenata. Uplate prema žrtvama bi se realizovale preko francuske "Drai Commission".

- Predmetom "Rosner v. U.S." maja 2001. tzv. "mađarski zlatni voz" započeta je parnica za podnošenje kolektivne tužbe protiv Sjedinjenih Država u južnom okrugu Floride od strane preživjelih iz holokausta iz Mađarske.

- 22. marta 2002. Bergierova komisija švicarske vlade objavila je svoje

“Završno izvješće” s detaljima švicarske aktivnosti tokom i nakon Drugog svjetskog rata.

- Savezna sutkinja Patricia Seitz odbila je zahtjev U.S. vlade za okončanje sudskog spora “the Hungarian Gold Train litigation” - “mađarski zlatni voz”.

- Dana 23. 6 2003.godine Vrhovni sud SAD-a izjasnio se vezano za predmet “American Insurance Association v. Garamendi“, po kojem je proglašen neustavnim kalifornijski zakon koji ima za cilj prisiliti evropske osiguravajuće kuće koje posluju u državi da obznane svoje predratno i ratno osiguranje i zapise iz tog vremena.

- 7. juna 2004. godine Vrhovni sud SAD-a u predmetu The U.S. Supreme Court in “Republic of Austria v. Altmann“ smatra da je strani suveren podložan Zakonu o imunitetu (FSIA) i mora se primijeniti na sve akcije strane vlade, bez obzira kada su se dogodile radnje na kojima se temelji zahtjev, čak i prije donošenja FSIA 1976. Parnica je uključivala umjetnička djela Gustava Klimta, za koje se tvrdi da su nacisti opljačkali od preživjele iz holokausta i tužiteljice Maria-e Altmann. Ovaj slučaj Vrhovni sud SAD-a proslijedio je saveznom prvostepenom sudu i odredio datum suđenja za novembar 2005. godine.

- 20. decembra 2004. Vlada SAD-a riješila je pitanje parnice mađarskog voza sa zlatom.

- Januara 2005. sporazumom postignutom između švicarskih banaka i zastupnika tužitelja švicarske banke su obznanile dodatnih dvadeset i jednu hiljadu imena bankovnih računa iz doba holokausta. Švicarski sud za rješavanje potraživanja izdao je aprila 2005 godine sa sucem Edward R. Korman odobrenje na sredstva sa najvećeg švicarskog neaktivnog računa, u iznosu 21,8 miliona dolara, za porodicu Bloch-Bauer, koji su nekada živjeli u Austriji.

- The Ninth Circuit Court of Appeals, odlukom iz aprila 2005. godine, poništio je rješenje saveznog suca u parnici protiv Vatikanske banke i povezanih entiteta od strane preživjelih holokausta za robovski rad i opljačkanu imovinu dobijenu od nacističkog marionetskog režima u Hrvatskoj, a koji je navodno prošao kroz Vatikansku banku i povezane subjekte.

2.2. Kratki presjek sadržaja parnica

Bernstein je njemačko-židovski poslovni čovjek koji je emigrirao u Sjedinjene Države, a prije rata posjedovao je i vodio razne brodarske kompanije. Iako nije mogao u početku ostvariti prava na američkim sudovima, State Department je intervenirao i omogućio mu da nastavi sa zahtjevom. Bernstein je podnio svoju prvu tužbu protiv Van Heyghen Freres Societe Anonyme dokazujući da je Van Heyghen stekao njegovu imovinu u potpunosti svjestan prisile i činilo se da ima čvrst slučaj za protupravno obogaćenje povezano sa prepoznatljivom imovinom.

Van Heyghen nije osporio da su Nacisti nepravedno prisvojili Bernsteinove brodske linije pod prisilom ili da je on pretrpio osiromašenje. Ni Van Heyghen nije zaniijekao da je imao koristi od prisvajanja istih. Bernstein je tražio povratio svojih brodove; povrat dobiti Van Heyghena; kao i povrat od osiguranja za jedan brod koji je potonuo toko rata, a držala ga treća strana.

Međutim, čak i da je Bernstein pobijedio u parnici, stekao bi samo pravo na dobit izravno povezanu s imovinom Arnold Bernstein Line. Van Heyghen je imao na raspolaganju brojne odbrane kao što su “promjene pozicije” kompanije i da nije ostvario dobit ili je pretrpio neto gubitak u ratu. Neopravdano obogaćenje je odbrana koja se mogla umanjiti ili anulirati dobit kroz računovodstvene pokazatelje. Zahtjev za obogaćenje je mogao biti umanjen i kroz poboljšanje ili održavanje koje je napravio na brodovima, ili na promjeni položaja u kojoj se našla kompanija. Čak i kod nezakonitog obogaćenja, “razmjerno računovodstvo” daje pravo optuženima da zadrže dobit koja se može pripisati njihovoj vještini, poduzetničkoj pameti, ili neovisnim ulaganjima. Temeljni uzrok nezakonitog obogaćenja kompanije ležao je u suverenim djelima zločinačke države, a ne u njihovim aktivnostima. Bernstein je osigurao potporu političkih ogranaka i mogao je zaobići afirmativnu obranu koja je dostupna u Zakonu o državnoj doktrini. U vrijeme prve žalbe Bernstein nije osigurao podršku političkih ogranaka, ali dvije godine kasnije u drugoj tužbi protiv Holland America Line, Jack B. Tate, vršitelj dužnosti pravnog savjetnika američkog State Departmenta, pisao je sudu “... politika ove Vlade je poništiti prisilne premještaje i vratiti prepoznatljivu imovinu žrtvama nacističkog progona koje su je nepravedno lišene vlasništva; i [Izvršna vlast] navodi da je [njena] politika ... osloboditi američke sudove od bilo kakve suzdržanost u vršenju njihove jurisdikcije za nacističkih djela”.¹³

Prva kolektivna tužba koju su pokrenuli preživjeli holokausta je bila *Kelberine v. Societe Internationale*, 363 F. 2d 989 (DC Cir. 1966). Ona nije uspjela jer joj je nedostajala politička podrška. To je bio pravni pokušaj oporavka kvantne zasluge za izgubljene plate u robovskom radu. Kelberineovi tužitelji tvrde da je Interhandel korporacija nasljednica I.G. Farbenindustrie, kartela, čiji su čelnici bili osuđeni u Nürnbergu za ratne zločine. Tražili su 120 miliona dolara koje duguje Interhandel kao kompenzaciju. Za razliku od Bernsteinovih slučajeva, Kelberine nije iznio vjerodostojne zahtjeve za prepoznatljivu imovinu. Tužitelji su tražili **neisplaćene plaće – tržišna vrijednost rada plus kamata, nezakonito obogaćenje mada je kompanija nosilac nacističkih projekata bila likvidirana i nisu ukazali direktno na**

¹³ *The Limits of Lex Americana: The Holocaust Restitution Litigation as a Cul de Sac of International Human Rights Law Introduction: The Heroic Narrative and the Poverty of Unjust Enrichment* https://openyls.law.yale.edu/bitstream/handle/20.500.13051/5700/Limits_of_Lex_Americana.pdf?sequence=2&isAllowed=y

imovinu koja je pripadala toj kompaniji, a sada da je u vlasništvu treće kompanije. Interhandel ne bi bio odgovoran za sva djela I.G. Farbena koja je tužena, odnosno da bi im bila isplaćena korist postignuta od zločina ropstva morala se utvrditi mjerljiva dobit od tog zločina, i navodni profit koji vodi samo do te podružnice. Internhandel bi se mogao braniti Zakonom o državnoj doktrini, pravu suverene nacije da strukturira svoje zakone o radu, drugo braniti se mogao i “udaljenošću”, jer profit koji se ostvaruju je previše udaljena od inputa kao što je rad i oslanja se prevashodno na druge faktore proizvodnje kao što je tehnologija, znanje i da tužitelji imaju pravo samo na dobit koja se lako može pratiti do njihovih povrijeđenih prava. Ali, kao i u slučajevima Bernstein, sud Kelberine nikada nije došao do merituma.¹⁴

Tužba Huga Princza protiv Savezne Republike Njemačke, 26 F.3d 1166, 1168 (DC Cir., 1994). nije uspjela u fazi izjašnjavanja, ali je kasnije dobio odštetu u nagodbi dogovorenoj između Njemačke i Sjedinjenih Država nakon što su politički faktori preuzeli njegovu stvar.

Princz je s porodicom boravio u Slovačkoj u vrijeme holokausta, ali je uživao američko državljanstvo. Slovačka ga je ipak deportirala u nacističku Njemačku, gdje je izdržao ropski rad u koncentracijskim logorima radeći za I.G. Farben i proizvođača aviona Messerschmitt. On je bio jedini preživjeli od svoje uže obitelji. Godine 1992. tražio je sudskim putem povrat onoga što mu je državna diplomacija uskratila, tužeći za nezakonito zatvaranje, napad i zlostavljanje, nehajno i namjerno nanošenje duševne boli. Također je tražio vrijednost njegovog rada u postrojenjima IG Farben i Messerschmidt u kvantnom meritu.

Princz je prvi zahtjev imao na Okružnom sudu Distrikta Columbia, gdje se Savezna Republika Njemačka pozivala na suvereni imunitet. Sudac Stanley Sporkin otkrio je da je sadašnja njemačka država nasljednica “nemilosrdne vlade u flagrantnom nepoštivanju međunarodnog prava, zakona civiliziranih društava i svega načela ljudske pristojnosti...” Suvereni koji čine gruba kršenja ljudskih prava, nije imao pravo na imunitet prema Zakonu o imunitetu stranih suverena (FSIA) i mogao bi se smatrati odgovornim za kršenje prava pojedinaca. Sudac Ginsburg smatrao je da robovski rad nije dovoljno sličan komercijalnoj djelatnosti da bi se za nju kvalificirao komercijalna iznimka zakona o radu FSIA-e. FSIA također navodi da strani suvereni podliježu tužbi za “imovinu oduzetu kršenjem međunarodnog prava,” ali je sud smatrao da kršenja ljudska prava nisu prenijela predmetnu nadležnost ni pod ovom iznimkom. Iako je Princzova parnica propala, transnacionalni proces uz pomoć Predstavničkog doma i Senata SAD-a su reagirali sa donošenjem rezolucija kojima se poziva da Izvršno tijelo treba “poduzeti sve potrebne korake kako bi se osiguralo da će se ovaj predmet riješiti ekspeditivno i da će biti osigurana poštena odšteta g. Princzu.” Njemačka je odgovorila tradicionalnom diplomacijom. Nastojala

¹⁴ *Ibid.*

je utišati Princzove tvrdnje putem Izvršnog sporazuma s predsjednikom Clintonom, kojim se uspostavlja fond za raspodjelu Princzu i deset drugih preživjelih holokausta, koji su svi bili američki državljani.¹⁵

Potraživanja koja glase u restituciji općenito su slabija i teže ih je održati nego u ugovoru odnosno deliktu. Restitucija nije kaznena mjera, ona samo služi za vraćanje nezakonito prisvojene dobiti. “Nepravedno” u “neopravdanom bogaćenju” obično ne odnosi se na ništa više nego na pronevjeru, stoga je u ovom radu napravljena razlika između “nepravedno” i “nepravo” bogaćenje. Restitucija rijetko omogućuje tužiteljima da povrate bilo što što premašuje pošteni tržišnu vrijednost materijalne koristi koju su donijeli optuženiku.

Teoretski, nezakonito bogaćenje može pružiti iznimku od ovog općeg pravila, slijedeći načelo da počinitelji ne bi trebali zadržati nezakonito stečenu dobit od svojih nedjela

Povratak ukradenih stvari prije svega umjetnina je povezan i sa obnovom uništenih identiteta iz doba holokausta. Povrat je i dokaz da je u potpunosti okončan transnacionalni proces pravde i da je taj novi nadnacionalni sistem ustvari pravo koje se diže iznad postojećih ograničenja prava za restituciju i pomirenje.¹⁶ Restitucija je ključ uspješnih društava jer se ispravljaju nepravde iz prošlosti, uzima mjesto u zajednici čisto od onoga što se desilo, i izbjegava se kolektivna krivnja. Anksioznost država u vezi sa svojim ulogama u prošlosti vezano za krađu umjetnina dovela je do donošenja zakona o vraćanju imovine iz holokausta. Tome je doprinijela vidljivost umjetnina preko interneta, a sve nakon postupka prema švicarskim banakama.¹⁷

3. Zaključak

Parnice koje se odnose na doba holokausta usmjerene su ili na povrat imovine koja se može identificirati, kvantnu zaslugu u neplaćenom radu i/ili protupravno obogaćivanje. U većini slučajeva nije vođen sudski postupak do kraja i nije se završilo presudama pred američkim sudovima. To je posljedica činjenice da su sudovi bili voljni prihvatiti tužbe, ali nije bilo jasnog pravnog koncepta i jasnih instrukcija zakonodavne ili izvršne vlasti za njihovo vođenje i okončavanje.

Posljedično, inicijalizacija postupaka je u stvari dovela do otpočinjanja političkih pregovora i diplomatskih inicijativa za ispravljanje grešaka iz prošlosti. Tužitelji su imali teret dokazivanja da je prije svega robovski rad temelj uspjeha

¹⁵ *Ibid.*

¹⁶ T. O'Donnell, *The Restitution of Holocaust Looted Art and Transitional Justice: The Perfect Storm or the Raft of the Medusa?*, *The European Journal of International Law* Vol. 22 no. 1,

¹⁷ World Jewish Congress Commission for Art Recovery, and the 1998 Washington Principles effectively internationalized the US Association of Art Museum Directors' principles

i profita moderne njemačke privrede kao i profita multinacionalnih kompanija koje su postojale i u doba nacizma. Nije bilo posebno potrebno dokazivati patnje, štete i gubitke koje su pretpjeli preživjeli ili njihovi nasljednici i da je to je posljedica nacističkog režima.

Dokazivati da su kompanije namjerno prouzročile ta zlodjela i da su u tome ostvarile profit su davale pravo na naknadu za rad, dio dobiti ako je ona ostvarena kao i naknade iz klasičnih delikata, a ne samo onih koji proizilaze iz radnog odnosa. Ispostavilo se da parnica nije bila ključ uspjeha nego transnacionalni procesi koji su prvenstveno bili politički i učinili su moguće nagodbe sa fondovima i fondacijama koje su trebale namiriti gubitke prije svega onim kategorijama oštećenih koji u klasičnim parnicama pred sudovima najvjerojatnije ne bi dobili svoja prava.

TRANSNATIONAL LITIGATION FOCUSED ON HOLOCAUST ERA RESTITUTION

Summary

According to international law, individuals who suffered damage during the war had to ask their governments to represent their interests in negotiations with the defeated side. After the Second World War, considering the extent of the destruction, that model was dominant, but it was not entirely sufficient. Unprecedented crimes committed by the Nazi regime left entire groups of victims denied reparations for their individual wrongs. Injustices were committed in the classic crimes of bodily injury, murder, imprisonment, confiscation of property and entire fortunes, use for work in the form of slave labor, biological experiments, deportation and separation of children and parents, etc.

Post-war Germany agreed to provide individual compensation and humanitarian aid to certain categories of persons who were damaged. Bilateral and multilateral reparations agreements were concluded with Western countries, and later with the former countries of the communist bloc.

However, numerous issues of redressing individual injustices due to the atrocities of the Nazi regime were not adequately resolved. Individuals and even groups of victims had weak negotiating and political capabilities and could not claim their rights before their countries or force governments and foreign multinational companies to compensate them for their injustices.

Therefore, only one country in the world had the possibility for such a thing, the United States of America. They not only had courts that were willing to take such cases, but more importantly, they had powerful diplomacy and instruments of pressure on those who were labeled as bearers of human rights violations in the Holocaust.

Key words: restitution, litigation, Holocaust, diplomacy